

“Millet pare era un senyor”

Albert Manent (Premià de Dalt, Maresme, 1930), la persona que coneix millor el moviment del catalanisme cultural de l'època franquista, va publicar l'any 2003 a l'editorial Proa la biografia *Fèlix Millet i Maristany. Líder cristià, financer, mecenes catalanista*, premi Fundació Trias Fargas 2003. El biografiat era el pare de Fèlix Maria Millet i Tusell, la persona que ha embrutat el prestigiós cognom Millet. Albert Manent, fill de l'escriptor Marià Manent, va escriure la biografia de Millet i Maristany en to d'homenatge, amb motiu del centenari del seu naixement, que es va escaure el 2003.

—Quan vàreu escriure el llibre, *Fèlix Millet i Maristany* ja feia setze anys que era mort. L'havíeu conegut, hi havíeu tingut tractes?

—Sí. Primer, perquè coneixia el meu pare i després perquè llavors nosaltres érem activistes. Per exemple, vaig parlar amb ell quan vam anar a recollir diners per a les multes de la revista *Curial* que havíem fundat el 1949 a la Universitat de Barcelona amb Josep Ferran Cabestany, Antoni Comas, Joaquim Molas i Miquel Porter, tots ells estudiants. Recordo que la gent donava cinquanta pessetes i ell ens en va donar 10.000. A partir d'aleshores, hi anàvem quan hi havia alguna cosa, alguna campanya, com les eclesiàstiques, també, com ara l'edició, a l'estranger, el 1967, del llibre *Le Vatican et la Catalogne*, que formava part de la campanya “Volem bisbes catalans”. No recordo quants diners es va donar, però van ser molts. I quan va accedir a la presidència de l'Orfeó Català em va fer de la junta. Em va dir: “No em podeu dir que no.” Com que m'havia fet tants favors... Vaig ser-hi un parell d'anys.

—Però el món musical no forma pas part dels vostres interessos. Per què us va cridar?

—Perquè em tenia confiança.

—Fèlix Millet i Maristany va ser un banquer que va finançar molts

Fèlix Maria Millet i Tusell, l'home que ha hagut de sortir del Palau de la Música Catalana per la porta del darrere, és fill del gran mecenes catalanista Fèlix Millet i Maristany. Albert Manent va dedicar una biografia a Millet i Maristany.

TINA BAGUÉ

Albert Manent va publicar fa sis anys a Proa el llibre *Fèlix Millet i Maristany. Líder cristià, financer, mecenes catalanista*.

Millet i Maristany, el renovador de l'Orfeó Català

Fèlix Millet i Maristany (1903-1967) i Montserrat Tusell i Coll (1907-2001), pares de Fèlix Maria Millet, es van casar el 1926 a l'església de Sant Just i Pastor, a la plaça de Sant Just, ben a prop de la Casa de la Ciutat, i al casament hi assistí el poeta Josep Carner, amic del pare de la núvia, Xavier Tusell i Gost. Industrial mitjà, era catalanista, cristià i il·lustrat. Fèlix i Montserrat van tenir cinc fills: Joan (1928), Xavier (1930), Marta (1932), Fèlix Maria (1935) i Montserrat (1944).

Fèlix Millet era fill de Joan Millet i Pagès, nascut al Masnou el 1860 i mort a Barcelona el 1911. Fou germà de Lluís Millet i Pagès, el fundador de l'Orfeó Català. Joan Millet, corredor de cotó, va ser l'autèntic promotor-gerent de l'Orfeó Català, mentre que el germà, músic, es convertí en l'ànima artística de l'entitat, fundada el 1891 i en la qual fou fins a la mort el mestre indiscutible (*Fèlix Millet i Maristany. Líder cristià, fiancer, mecenes catalanista*, Albert Manent).

El 1893 Joan Millet fou president de l'Orfeó Català, càrrec que mantingué fins el 1901. Fèlix Millet i Maristany va heretar, diu Albert Manent, l'esperit gerencial, el patriotisme i el sentit artístic del pare.

No va poder heretar cap fortuna perquè, a més de ser el sisè fill de set,

el pare es mor quan ell té vuit anys i la família queda en una difícil situació econòmica.

En casar-se, va ser nomenat gerent de la companyia d'assegurances del

EL TEMPS
El doctor Albert Bonet i Fèlix Millet, cap al 1933.

sogre, anomenada Barcelona, i ben aviat es va consolidar com a expert en assegurances.

Durant els anys 30, va presidir la Federació de Joves Cristians de Catalunya i arribà a dirigir el prestigiós diari catòlic nacionalista *El Matí*. Refugiat a França i Itàlia durant la guerra amb la família, la companyia multinacional Assicurazioni Generali, que havia

absorbit la companyia Barcelona –Assicurazioni Generali és la mateixa per a la qual havia treballat Franz Kafka, a Praga–, l'envià a Sevilla per reforçar la filial, que feia de central de la companyia a l'estat espanyol, atès que Madrid restava en poder dels republicans. A Sevilla va establir amistat amb gent del règim, bisbes inclosos, i això li va permetre de fer carrera empresarial durant l'autarquia franquista.

Fèlix Millet i Maristany era soci de l'Orfeó Català des del 1929 i el 1947 en fou nomenat bibliotecari. Finalment, el 1951, president. Ho fou fins a la mort. El prestigi de Fèlix, la seva provada capacitat de gestió, el seu esperit de mecenatge i les seves múltiples relacions van encetar un període fecund i realment renovador. Es tanca una etapa resistencial i en començava una altra de prudent activisme. (*Quatre presidents 1939-1998*, Pere Artís).

Com recordà Antoni Sàbat, administrador del Palau, a Albert Manent, durant la presidència de Millet i Maristany, l'Orfeó Català va ser una obsessió constant i primordial de la seva dedicació i preocupació, va impulsar-hi nombroses iniciatives, tot i alguns recels interns, i va donar suport a la direcció artística de Lluís Maria Millet, cosí seu, però també s'hi va enfrontar per discrepàncies serioses

projectes culturals, i fins i tot l'obra d'escriptors, com Sagarra i Riba. Però era una persona culta? Podieu parlar amb ell de literatura? Era de conversa agradable?

—Totes dues coses. Ja ho destaca Lluís Permanyer, a la biografia de Josep Maria de Sagarra. Escriu que el poeta troba en Millet un home generós i culte amb el qual sap que s'entendrà. Relacionar-se amb Sagarra i Riba, no

està malament. I Josep Benet va escriure que sentia un gran respecte envers els intel·lectuals. I era un gran orador. De tribú romà. Sí que tenia una gran inquietud intel·lectual.

—Tot i ser autodidacte?

—Sí. Encara que en bona part ho era, en formar-se en els ambients eclesiàstics dels doctors Tomàs i Bonet, que eren gent de lectura, va adquirir una notable formació cultural. Era

molt lector, també. Organitzava festes a ca seva i hi anaven escriptors i artistes. En Sagarra, m'havia explicat Millet mateix, anava a can Millet a fer tertúlia, i a fer propostes, suposo. Era un home de sensibilitat artística, també. Per això va pagar una estàtua a Montserrat. Era molt agradable de tracte, molt afectuós. No era gens orgullós ni distant. Era un senyor, un cavaller. Mai no deia mal de la gent.

en la manera d'enfocar projectes i renovacions. També li comunicà Sàbat que durant molt de temps Millet va subvencionar econòmicament els mestres directors de l'orfeó que no rebien cap emolument. Va crear, a càrrec seu, una petita organització que els obligava, teòricament, a un treball de recerca i de documentació en el camp coral en canvi d'una assignació mensual, "assignació que jo recollia cada mes al seu despatx i lliurava als interessats, Lluís Maria Millet, Joan Tomàs, Josep-Jordi Llongueres i Joan Codina."

Millet i Maristany renovà el cor, intensificà les conferències i la formació musical i l'Orfeó augmentà el nombre d'actuacions fora del Palau. Abans de ser-ne president, creà, a través de la Benèfica Minerva, una oficina tècnica de cors i orfeons, per treballar en la història dels orfeons catalans i els seus mestres.

Pel que fa a les conferències, aconseguí, després de vèncer la tosuderia del governador civil, que l'any 1961 els conferenciats catalans o de fora que participaven, al Palau de la Música Catalana, en un homenatge a Joan Maragall –Arthur Terry, Miquel Batllori i Gaziel– poguessin expressar-se en català.

El 1959 convocà a Montserrat els directius d'orfeons, i de la reunió en sorgí la creació del Secretariat dels Orfeons de Catalunya, presidit per ell mateix.

El 24 de febrer de 1967 Fèlix Millet i Maristany va morir-se a Barcelona. L'endemà, l'abat Cassià M. Just presidí l'eucaristia, prèvia a l'enterrament.

Era molt montserratí. I l'Orfeó Català el va remuntar ell, no només amb diners. Ell era cosí germà d'en Lluís Maria Millet, el director artístic. El seu pare, Joan Millet, havia presidit l'entitat entre el 1893 i el 1901. Com em digué Antoni Sàbat, administrador del Palau, durant la seva presidència –1951-1967– l'Orfeó Català va ser una obsessió constant i primordial de la seva dedicació i preocupació.

“Millet i Maristany era molt agradable de tracte, molt afectuós. No era gens orgullós ni distant. Era un senyor, un cavaller. Mai no deia mal de la gent. Era molt montserratí”

Josep Maria de Sagarra i el seu amic i mecenes Fèlix Millet i Maristany, davant de La Maternitat, de Josep Clara.

—Va arribar a formar una gran biblioteca, no?

—Sí. La va fer a la casa de l'Ametlla del Vallès a través de la bibliotecària catalanista Maria Teresa Boada, formada a l'antiga Escola de Bibliotecàries, amb indicacions d'ell i de Benet. A més dels llibres, i per suggeriment de Benet, va reunir una col·lecció extraordinària de revistes catalanes. La més completa que existia. Després de la

seva mort, la casa no la va mantenir cap fill. Amb tot allò que hi havia dins, va ser adquirida per l'orfèbre Josep Monés i Roberdenau, que va encarregar a la bibliotecària Montserrat Galera i Monegal l'edició del catàleg de la biblioteca, publicat el 1975 i traduït a l'anglès el 1976. L'opuscle duu a la coberta un fresc de Josep Togores que presidia la biblioteca. Monés hi aportà un conjunt de llibres, com ara

TINA BAGUÉ

uns volums de l'obra completa de Pla amb dedicatòries de l'autor. Dissortadament, en morir el senyor Monés, tot es va vendre i dispersar.

—El fet és, doncs, que cap dels fills no va poder conservar la biblioteca.

—No. La filla que va heretar la casa i la biblioteca s'ho va vendre tot a l'orfebre Monés.

—Quan vàreu escriure la biografia, vàreu parlar amb els seus fills? Va tenir-ne cinc.

—Només amb en Xavier. Em va proporcionar cartes i documents, i em va explicar, sobretot, les seves activitats empresarials, i com va patir la família el 1936. I em va revisar l'original. Havíem fet junts la carrera de Dret. El conec, per tant, des del 1948. És un home molt agradable. S'ha dedicat al món de les assegurances, com el pare. Em va donar tanta informació, va ser tan gratificant, que no vaig

creure necessari entrevistar-me amb cap més fill.

—Mai no heu tingut tractes amb Fèlix Millet i Tusell?

—El vaig saludar el dia que vam fer la presentació de la biografia del pare. És l'únic contacte que he tingut amb ell. Per cert, que el seu nom, tal com figura a la biografia del pare, és Fèlix Maria, no Fèlix. El germà i la seva família insistia a dir, "no es diu Fèlix, es diu Fèlix Maria".

—Podíeu tutejar Fèlix Millet i Maristany?

—Això no. Ell tractava tothom de vostè o de vós, mai no tutejava. El seu secretari, Josep Benet, no el va tutejar mai, tot i que li tenia tota la confiança del món. L'any 1945 li va encarregar que muntés una editorial inventada, Edicions Calíope, per publicar el Shakespeare de Sagarra, en luxoses edicions de bibliòfil.

—Per vendre porta a porta, no?

—Sí. I amb data falsa del 1935. Era una època que els empresaris començaven a fer diners i deien: "Porti-me'l al despatx, que la dona no vegi que em gasto aquests diners, que es queixa." Hi ha un moment molt fort, entre el 1945 i el 1960, d'aquestes edicions de luxe, il·lustrades, que es venien al marge de les llibreries, i sense el control de la censura, habitualment. N'he localitzades 500, de bibliofília estricta. Això va ajudar a viure molts artistes i escriptors. Esclasons només vivia d'això.

—El fet de ser un banquer que tenia tota la confiança del règim, que va ser rebut per Franco i que durant la guerra va anar-se'n a treballar a la Sevilla franquista, no despertava recels entre els catalanistes, o bé pensaven que jugava una carta que era imprescindible aleshores, per a tot empresari i financer?

“Fèlix Maria Millet i Tusell és un malalt de cobdícia. No necessitava tants diners”

—Com que era un home que vivia temporades a Madrid, s’havia de relacionar amb els polítics de l’autarquia. Era banquer, president del Banc Popular, i havia d’estar bé amb les autoritats. A Madrid el tenien per catalanista, però el toleraven. No sí si alguna persona més radical podia bescantar-lo i girar-s’hi d’esquena, però una persona amb les conviccions d’un Benet, per

“L’únic contacte que he tingut amb Fèlix Maria Millet i Tusell va ser el dia de la presentació de la biografia del seu pare”

exemple, va ser secretari seu molts anys. Entre els catalanistes era vist com un catalanista pròxim que feia una tasca de mecenatge única. Ajuda Riba, Soldevila, Galí, Sagarra... La primera cosa que va fer Millet per ajudar Sagarra va ser comprar-li un manuscrit d’*Entre l’equador i els tròpics*, editat sense peu d’impresora el 1945 amb data falsa del 1938.

—**Abans de l’edició del *Poema de Montserrat*?**

—Just abans. Aquells anys, fa dues coses diferents. Sempre des del mecenatge cultural clandestí. Primer, a través de Benèfica Minerva, que encarregava obres literàries i d’història, de gran prestigi, i subvencionava entitats com l’Institut d’Estudis Catalans i els Estudis Universitaris Catalans, i també revistes. Amb la Minerva va establir un lligam entre el món cultural i l’empresarial. 76 persones benestants, esmenta

l’historiador Joan Samsó, van fer-hi aportacions. A la llista que dono a la biografia, hi ha els valencians Joaquim Reig i Ignasi Villalonga. Segons que recull Albert Balcells, del 1943 al 1949 la mitjana anual de subvencions o ajuts a persones i entitats de la Benèfica Minerva era de 400.000 pessetes. I després, les seves accions individuals. Crec que el *Poema de Montserrat* de Sagarra el va ajudar ell sol. Com més coses. El Shakespeare de Sagarra l’havia finançat Santiago Martí, el Martí dels ferros, però se’n cansà i va passar el mecenatge a Millet.

—**Va poder fer de mecenes fins al final dels seus dies?**

—Sí. Però passa que hi ha un moment que no ho pot fer tant perquè el 1957 el fan fora del Banc Popular i els seus ingressos baixen. Va córrer la brama que s’havia arruïnat, a causa dels deutes. No era cert: va haver de reduir alguns dels mecenatges, però no tots. El 66 ens va ajudar molt per la campanya “Volem bisbes catalans”. Jo sempre era l’encarregat d’anar a buscar diners. Sempre em tocava a mi. En contrapartida, en tenir més temps, es dedicà més que mai a les seves passions culturals i patriòtiques, l’Orfeó Català i Òmnium Cultural, entitat de la qual fou fundador i president.

—**Per a vós, Fèlix Millet i Maristany va ser el gran mecenes dels anys de la dictadura?**

—Sí. Sense oblidar, tot i estar a l’exili, Rafel Patxot i Francesc Cambó. A partir del 1960 ja hi ha Òmnium, que fa de paraigua, i és el moment que apareixen Lluís Carulla i Joan B. Cendrós. Però aquests tres, Millet, Carulla i Cendrós, no poden amagar la tasca de mecenatge que fa gent no tan coneguda, com la que contribueix a la represa del diccionari Alcover-Moll, o la que ha fet i fa la fundació Salvador Vives Casajuana, ara integrada a Òmnium, la Bosch i Cardellach, la del notari Noguera o la Bofill. I també la de l’Enciclopèdia. Després hi ha un altre cas que no és vist com a mecenatge, i és el de Josep Maria Casacuberta amb l’editorial Barcino, ara dirigida per la Fundació Lluís Carulla. Com que Casacuberta no tenia fills, va destinar el seu patrimoni a l’editorial.

—**Moltes editorials, i també llibreries, existeixen o han existit, en**

diverses èpoques de la seva història, gràcies al mecenatge, com ara Ona, Edicions 62 i Empúries.

—Sí. De gent que entrava al consell d’administració d’una editorial invertint-hi un capital sabent que les accions potser es perdrien o es devaluarien.

—**Els grans mecenes com Millet, Carulla i Cendrós, i ja no diguem Patxot i Cambó, havien de ser homes de forta personalitat, no, més enllà del seu sentit patriòtic?**

—Sense dubte. I de molta activitat. Homes de geni. I hiperactius. Alguns més apassionats que uns altres. Cendrós era un punt arrauxat, mentre que Carulla era més pausat, però molt meticulós i treballador.

—**Els fills de Lluís Carulla han fet de la fundació que ara porta el nom del pare una fundació modèlica. Però sembla que ara tothom espera que siguin les institucions públiques que ajudin els intel·lectuals. Si Millet va ajudar Sagarra i Riba, ara són els ajuntaments i diputacions que ajuden autors necessitats, com ha estat el cas de Miquel Martí i Pol i Joan Brossa. El cas Millet del Palau ens indica, a més, que aquells grans homes, aquells grans mecenes, són cosa del passat?**

—No ho penso. El mecenatge es manté. Darrerament s’ha vist en el camp dels col·leccionistes d’art, per exemple. I el cas Millet del Palau és un cas aïllat. Si mirem els fills d’uns altres industrials catalanistes, veurem que cap no ha protagonitzat un escàndol així, i mantenen les fundacions de mecenatge. El cas Millet ha fet molt de rebombori perquè és únic. Jo crec que és un malalt, aquest home.

—**Quina malaltia pateix?**

—La malaltia de la cobdícia, que diu en Cabana. És un home que no necessitava tants diners, no?

—**I no es pot dir que el pare Millet no va saber inculcar una bona educació cristiana al seu fill?**

—Suposo que la formació cristiana la va donar a tots els fills. A tots cinc. Aquest ha sortit així. Això és com aquell capellà que es descobreix que ha fet un desfalc. També passa, això.

Lluís Bonada